

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/82304>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

.....

De geschiedenis van het katholicisme in de Verenigde Staten

GIAN ACKERMANS

De geschiedschrijving van het katholicisme in de vroegmoderne en moderne tijd was tot voor enkele decennia vrijwel uitsluitend het domein van katholieken zelf, met name priesters. Traditioneel was ze sterk gericht op instituties. Prominente thema's waren de betrekking tussen kerk en staat, biografieën van prelaten en de geschiedenis van religieuze orden en congregaties. Auteurs van buiten de eigen kring werden met wantrouwen bekeken. Ze kregen al snel het verwijt dat ze de theologische premissen niet kenden of deze (bewust) niet toepasten. Theologische ontwikkelingen werden beoordeeld vanuit het vigerende en kennelijk suffisante perspectief, zodat deviante auteurs met terugwerkende kracht werden ontmaskerd. In conflicten tussen wereldlijke en kerkelijke gezagsdragers hadden de laatsten steeds het gelijk aan hun zijde. Zo stond het met de historiografie in de Lage Landen, zo ook in de Verenigde Staten.

In de algemene geschiedschrijving van de Verenigde Staten speelden katholieken nauwelijks een rol. Er was op zich al weinig aandacht voor religieuze geschiedenis, en in de nationale historiografie was de vooronderstelling present dat de Verenigde Staten in de kern een protestante natie vormden. In de loop van de twintigste eeuw wisten de nazaten van Europese katholieke immigranten zich ondanks tegenwerking succesvol te integreren. Dat had zijn weerslag op hun geschiedschrijving. Er kwam meer aandacht voor de relatie tussen de waarden van de katholieke kerk en het Amerikaanse identiteitsbesef, dat minstens in de beeldvorming van oudsher in belangrijke mate getekend is door de waarden van democratie en godsdienstvrijheid. In de loop van de jaren zestig voltrok zich rond het Tweede Vaticaanse Concilie ook een aanmerkelijke verandering in de geschiedschrijving. De toon ten aanzien van de hiërarchie werd kritischer en de houding ten opzichte van ande-

re confessies en godsdiensten minder defensief. Er kwam meer aandacht voor economische en sociale factoren en de positie van (vooral nog vooral mannelijke) leken in de kerk. Die veranderingen hielden onder meer verband met veranderde ecclesiologische opvattingen, verminderde gevoeligheid voor autoriteit, het klimaat van openheid in de jaren van het concilie, en de gegroeide maatschappelijke acceptatie van katholieken in de Noord Amerikaanse samenleving, niet in het minst door de verkiezing van de katholiek John F. Kennedy in 1960 tot president. Het duurde echter nog enkele decennia voordat er aandacht kwam voor debatten binnen het katholieke milieu, de positie van vrouwen en nieuwe groepen van immigranten.

Vanuit Europa is er wel degelijk belangstelling voor de Amerikaanse historiografie, maar studies over het catholicisme in de Verenigde Staten trekken toch weinig belangstelling, wanneer we althans mogen afgaan op de recensies in de vooraanstaande Europese historische en theologische tijdschriften. Noord Amerikaanse religiositeit lijkt bij voorkeur te worden gepresenteerd in haar politieke instrumentalisering. Daarom lijkt het zinvol enkele recente studies te bespreken, die ook voor de geschiedwetenschap in Nederland en Vlaanderen van belang zouden kunnen zijn. Het accent ligt op het catholicisme van de vorige eeuw.

Katholieken belicht

Historici, van oudsher papiervreters, wenden zich in de laatste jaren tot andere bronnen. Voor de contemporaine geschiedenis komen interviews en films in aanmerking. Films zijn immers in toenemende mate relevant voor iemands culturele bagage. Ze zijn niet alleen weerslag van populaire beeldvorming, want ze kunnen niet zonder clichés, maar sturen haar ook. Zo zorgen ze voor verschuivingen in de toekenning van betekenissen. Inmiddels heeft de filmwetenschap al veel literatuur opgeleverd, maar de representatie van wat wel 'georganiseerde religie' genoemd wordt, is voornamelijk een betrekkelijk zelden onderzocht thema.¹ Colleen McDannell, hoogleraar geschiedenis en religiestudies aan de universiteit van Utah, heeft al diverse innoverende publicaties op haar naam staan, zo bijvoorbeeld *Material Christianity* uit 1998.² Opmerkelijk is ook een onder haar leiding tot stand gekomen reader met bronnen van de Amerikaanse godsdienstgeschiedenis.³ In de bundel *Catholics in the Movies* worden dertien films uit de jaren 1915 tot 2004, van 'The Song of Bernadette' tot 'The Exorcist', 'The Godfather'-trilogie en 'The Passi-

¹ Zo bijvoorbeeld in: P. CHATELION COUNET, 'Man Gods of man des volks?: Pre- en post-conciliaire ontwikkelingen in de films *Priest* en *Journal d'un curé de campagne*', in: *Mannen Gods: Clericale identiteit in verandering*, red. G. Ackermans/M. Monteiro, Hilversum 2007, 139-154.

² C. MCDANNELL, *Material Christianity, Religion and Popular Culture in America*, New Haven 1995.

³ *Religions of the United States in Practice*, 2 Vol., ed. C. McDannell, Princeton 2001.

on of Christ' als historische bronnen voor de historische katholieke cultuur onderzocht.⁴ Het katholicisme is een cinematografisch attractieve religie. Het heeft een uitgesproken visueel karakter en een omstandig ritueel dat in zijn traditionele vorm wereldwijd herkenbaar was. De religieuze cultuur van Noord-Amerika mag dan tot op heden sterk door het protestantisme getekend zijn, in de bioscoop was en is vooral het katholicisme present. Natuurlijk betekent een verfilming altijd reductie van complexiteit, maar daardoor wint de boodschap vaak aan kracht.

De bijdragen in deze voortreffelijke bundel zijn niet volgens een strikte formule opgezet, maar wel op elkaar afgestemd. De dertien films worden vanuit uiteenlopende perspectieven belicht: het script, de biografieën van de scenarist, de regisseur en de hoofdrolspelers, de dramaturgie, en ten slotte de receptie die soms heel anders uitpakte dan de makers hadden beoogd. Uiteraard komt ook de censuur ter sprake, want de machtige 'Legion of Decency' (1933) kon (via een bioscoop-boycot vanaf de preekstoel) een film maken of breken. De censoren waren in staat te verbieden dat hun godsdienst ongunstig werd voorgesteld of moreel twijfelachtige situaties en be-grippen voor het voetlicht kwamen. Verder verhinderden ze de aanstelling van acteurs met een 'bedenklijke' levensstijl. In weerwil van hun artistieke ambities hielden filmproducenten in aanmerkelijke mate rekening met deze instantie en schrokken niet terug voor compromissen.⁵ Katholieken hadden dan ook, mede dankzij de verdeeldheid onder protestantse denominaties, meer dan welke andere religieuze groep invloed op de samenstelling van films.

Een herhaaldelijk terugkerende vraag in de artikelen is hoe de representatie van het katholicisme zich verhield tot de toenmalige realiteit. Wat was de cultuurhistorische achtergrond van deze films? In de jaren dertig en veertig stond de katholieke nog steeds voor de immigrant: nuttig zolang hij voor klussen te gebruiken viel, maar moreel twijfelachtig en daarom potentieel bedreigend. De katholieke immigranten werden op het zwarte doek in de stedelijke ghettos gesitueerd, terwijl de spreekwoordelijke protestant veel eerder op het platteland thuishoorde. Dat veranderde tijdens de Tweede Wereldoorlog toen alle Amerikanen geacht werden op te komen voor de goede zaak. Het katholicisme werd nu nadrukkelijker in verband gebracht met internationale instituties die opkwamen voor de goede zaak: eerst het antifascisme, daarna het anticommunisme. Uit het optimistische klimaat van de jaren 1960 dateert 'The Lilies of the Field', waarin de Afro-Amerikaan Sidney Poitier een zusterconvent op weg helpt door hen de taal te leren en een kerk te bouwen. 'The Exorcist' (1973) ontstond in een maatschappelijk klimaat van geslonken vertrouwen in de instituties en toenemende onzekerheid. In

⁴ *Catholics in the Movies*, ed. C. McDannell, Oxford, Oxford University Press, 2008; 362 blz., €21,99, ISBN 978 0 1953 0657 6.

⁵ Cf. G. D. BLACK, *The Catholic Crusade against the Movies 1940-1975*, Cambridge 1998.

de laatste decennia lijkt het katholicisme vooral door zijn lokaties en voorwerpen een decor te bieden voor een niet zelden sinister plot en verdwijnt de inhoud naar de achtergrond.⁶

Heiligen als netwerkers

Robert Orsi is wel de meest prominente historicus van het Amerikaanse katholicisme. Onlangs verwisselde hij Harvard voor Northwestern University in Evanston en Chicago. In 2002–2003 was hij president van de prestigieuze *American Academy of Religion*. Hij werd vooral bekend door zijn studie over de verworteling van het feest van de Madonna van de Karmel in de Italiaanse immigrantengemeenschap in Harlem.⁷ Later beschreef hij de devotie tot Judas Tadeüs in de Verenigde Staten onder de dochters en kleindochters van katholieke immigranten.⁸ In de Amerikaanse godsdienstwetenschappelijke curricula hebben deze studies inmiddels een bijna canonieke status verworven. Zijn meest recente bundel *Between Heaven and Earth* omvat zes bewerkte artikelen van zijn hand.⁹

Orsi beschouwt religie niet als een medium van betekenisgeving, maar als netwerken van relaties tussen mensen onderling, levende zowel als dode, en alle wezens die zij als heilig en dierbaar opvatten. Vooral familierelaties fungeren als model, in weerwil van de variërende dimensies van tijd en ruimte. Orsi presenteert diverse casus uit het katholicisme van rond het midden van de twintigste eeuw. Hij verweeft zijn eigen (ooit Italiaanse) familiegeschiedenis met de bredere historische context, met epistemologische overwegingen en methodologische observaties. Die combinatie levert fascinerende uiteenzettingen op. Aan de hand van beschrijvingen van de relatie tussen mensen en heiligen, bijvoorbeeld die van zijn spastische oom Sal met de heilige Margaretha van Castello of zijn grootmoeder met Gemma Galgani, laat Orsi zien hoe het dominante religieuze discours vrouwen, kinderen en gehandicapten een dwingend en potentieel onderdrukkend rolmodel opdrong. Mannen, volwassenen en gezonde mensen situeerden in vrouwen, kinderen en gehandicapten een voorkeurspresentie van het heilige, maar construeerden tegelijkertijd een bindend verwachtingspatroon. Soms echter werden heiligen de bondgenoten van de minder geprivilegieerden en inspireerden hen tot weerstand en subversiviteit tegen de opgelegde norm. Orsi waarschuwt voor een historiografische weergave in de zin van uitgesproken oppositie,

6 Cf. R. CASILLO, *Gangster Priest: The Italian American Cinema of Martin Scorsese*, Toronto 2007.

7 R. A. ORSI, *The Madonna of the 115th Street*, New Haven 1985. In de tweede druk (2002) blikt hij terug op zijn onderzoek en registreert de recente ontwikkelingen rond de cultus en de receptie van zijn boek.

8 R. A. ORSI, 'Thank You, St. Jude': *Women's Devotion to the Patron Saint of Hopeless Causes*, New Haven 1996.

9 R. A. ORSI, *Between Heaven and Earth: The Religious Worlds People Make and the Scholars Who Study Them*, Princeton, Princeton University Press, 2006; 245 blz., \$ 22.95, ISBN 978 0 6911 2776 7.

van verzet of onderschikking van de zijde van de onderliggende partij die immers aangewezen bleef op compromissen en onderhandeling. Hij maakt zich evenmin grote illusies over de heilzame betekenis van deze relaties: het leven van de sterveling werd er wel in belangrijke mate door getekend, maar eenvoudiger werd het daarom nog niet. Met de aanmerkelijke verandering in de appreciatie van heiligen, die in de jaren zestig op gang kwam maar zeker niet in alle geledingen van de kerk even diepgaand doorwerkte, voltrok zich ook een transformatie in de religieuze praktijk.

Godsdienstwetenschappers raken onvermijdelijk verzeild in deze netwerken van relaties en ze doen er goed aan zich daar rekenschap van te geven. Want, zoals de titel van de bundel aangeeft, zij bestuderen de religieuze werelden niet alleen, zij behoren uiteraard ook tot de mensen die deze werelden maken. In de laatste twee hoofdstukken gaat Orsi in op de onvermijdelijke dilemma's van de onderzoeker die zich bezig houdt met religieuze culturen die hem vertrouwd of juist vreemd zijn. Terughoudendheid bij godsdienstwetenschappers ten aanzien van de thematisering van de eigen religiositeit, die naar zijn persoonlijke ondervinding in het academisch onderwijs nogal eens voorkomt, is in de ogen van Orsi niet op zijn plaats. De spanning tussen affiniteit en bevreemding hoort wezenlijk bij de taakstelling van de godsdienstwetenschap, met name van de etnografische richting, die zich in de ogen van Orsi ten onrechte op haar neutraliteit laat voorstaan en religie vooral in termen van 'betekenis' duidt. Niet alleen klinken in de appreciatie van religieuze fenomenen de waardeoordelen van de wetenschapper door, maar ze versperren ook het zicht op de niet-cognitieve dimensies van religie, zoals verlangens, dromen en angsten. Ze blokkeren de analyse van weerzinwekkende fenomenen die met religie worden verbonden. Deze komen dan ook niet ter sprake of worden door de wetenschapper uitdrukkelijk bij het object gearkeerd. De fundamentele (en in de ogen van Orsi fatale) dichotomie in de godsdienstwetenschap is 'wij/zij'. Vooral veldonderzoek brengt dat risico met zich mee. Zijn boek is een poging dat gevaar in kaart te brengen, maar ook te laten zien welke perspectieven er zijn indien de onderzoeker zijn eigen rol in het netwerk onder ogen ziet.

Bij alle lof voor dit fascinerende boek zijn ook wel enkele kritische kanttekeningen op hun plaats. Orsi neigt ertoe, zoals wel meer pleitbezorgers van nieuwe historiografische paradigma's, de bestaande geschiedschrijving massiever voor te stellen dan zij is. Zo heeft hij bijvoorbeeld nauwelijks de ontwikkelingen gesignaleerd die zich in de laatste decennia in de Europese religiegeschiedenis hebben voorgedaan.

Zusters buiten de muren

Religieuze congregaties vormden gedurende decennia een pijler van het Amerikaanse katholicisme, want zonder hun grote en (goedkope) inzet was de uitbouw van instituties op het terrein van onderwijs en gezondheidszorg

ondenkbaar geweest.¹⁰ Het Tweede Vaticaans Concilie (1962–1965) drong er bij alle kloosterlingen op aan zich te bezinnen op de mogelijke spanning tussen de oorspronkelijke intenties van hun stichters en de vorm die de orde of congregatie in de loop van de decennia (of eeuwen) had aangenomen. Waren er inmiddels misschien dringender noden? Weinig groepen in de katholieke kerk hebben de aansporingen van het concilie zozeer ter harte genomen als de vrouwelijke religieuzen. Velen van hen waren graag bereid zich buiten de traditionele werkvelden in te zetten. In de Verenigde Staten engageerden zij zich bijvoorbeeld in de beweging voor burgerrechten, die met name de emancipatie van Afro-Amerikanen op het oog had. Over die betrokkenheid gaat *The New Nuns* van Amy L. Koehlinger, ‘assistant professor’ aan de Florida State University.¹¹

Zusters zorgden voor scholing en bewustwording in eigen kring, werkten daartoe nadrukkelijk samen met andere congregaties, bekommerden zich om betere huisvesting en tilden vormingsprogramma’s van de grond om Afro-Amerikanen bewust te maken van hun mogelijkheden. Wat uiteraard nogal de aandacht trok was hun participatie in demonstraties, waar ze met hun traditionele en inmiddels bijna obsoleete kloosterdracht steevast een fotogeniek onderwerp vormden. Ondanks alle sociale verschillen tussen de gemiddelde kloosterlinge en Afro-Amerikaan was er sprake van een wederzijds belang. De beweging voor burgerrechten kon rond het midden van de jaren zestig de steun van gerespecteerde blanken goed gebruiken. Voor de zusters was dit een nieuw en uitdagend werkveld dat hen in staat stelde zich los te maken van een keurslijf van kloostervoorschriften en gegroeide institutionele belangen. Achteraf bezien is het maar een korte episode geweest, want al na enkele jaren kwam de klad in de samenwerking. De inmiddels meer zelfbewuste Afro-Amerikanen (Black Power) stelden vormen van goedbedoelde maar bevoogdende hulp niet langer op prijs. Terwijl de democratische regeringen onder Kennedy en Johnson de initiatieven hadden gesteund, hield de republikeinse regering van Nixon de hand op de knip. Verder ondervonden de religieuze congregaties tegenwind van de zijde van de hiërarchie die vaak liever zag dat de zusters zich bleven inspannen voor de traditionele domeinen. En ten slotte werd de aandacht van de zusters opgeëist door de interne herstructurering van de eigen gemeenschap, zoals de aanpassing van de regelgeving, hetgeen veel vergaderwerk met zich meebracht.

10 Voor recente studies over vrouwelijke religieuzen in de Verenigde Staten, zie: R. SULLIVAN, *Visual Habits: Nuns, Feminism, and American Postwar Popular Culture*, Toronto 2005; M. FITZGERALD, *Habits of Compassion: Irish Catholic Nuns and the Origin of New York’s Welfare System*, Chicago 2006; S. HOY, *Good Hearts: Catholic Sisters in Chicago’s Past*, Chicago 2006. Zie

in dit verband ook: M. J. HENOLD, *Catholic and Feminist: The Surprising History of the American Catholic Feminist Movement*, Chapel Hill 2008.

11 A. KOEHLINGER, *The New Nuns: Racial Justice and Religious Reform in the 1960s*, Cambridge MA, Harvard University Press, 2007; 304 blz., €38,99, ISBN 978 0 674 0 2473 1.

Koehninger besteedt vooral aandacht aan de motivaties van de zusters. Hun bijdrage aan de beweging voor burgerrechten is vooral van symbolische aard geweest, maar voor hen persoonlijk betekende het veel. Al heeft dit specifieke engagement slechts enkele jaren geduurd, het bracht het nodige elan binnen de kloosters. De schrijfster laat duidelijk zien hoe veelvormig en soms contradictoir de motivaties van de betrokkenen waren. Niet alleen heeft ze tijdens de vele interviews goed geluisterd met het oog op de feitelijke reconstructie van het verloop van diverse projecten, maar ze heeft ook kritisch acht geslagen op het achterliggende narratief dat in de geschiedschrijving van vrouwelijke religieuzen vaak terugkeert. Met name om die reden is het een belangrijk boek, ook voor de historiografie in onze streken.

De Cubaanse diaspora

De Noordamerikaanse samenleving is, hoewel ze inmiddels wel degelijk notitie neemt van de tradities van 'native Americans', sterk getekend door de instroom van immigranten.¹² Ieren, Duitsers, Italianen, Polen, Scandinaviërs, en in de twintigste eeuw Latino's en Vietnamezen, om de belangrijkste groepen te noemen, hebben zich successievelijk in de samenleving geïntegreerd, waarbij allen de weerstand ondervonden van reeds gevestigde immigranten. Voor zover het katholieken betrof, bracht hun komst telkens een ingrijpende verandering in de kerk met zich mee, want de officiële kerkelijke cultus mocht dan tot voor enkele decennia uniform zijn, er waren zeer uiteenlopende modellen van vroomheid en devotie. Immigrant stelden prijs op hun eigen kerkgebouwen en zielzorgers, hetgeen bijdroeg tot het moeizame proces van de vorming van etnische parochies. Een aanmerkelijk deel van de historiografie is in de laatste decennia gewijd aan deze vraagstukken. In de laatste jaren komt ook de bestudering van de integratie van Spaanstaligen en Vietnamezen op gang.¹³

Een voorbeeld van een dergelijke studie is *Cuban Catholics* van Gerald E. Poyo, hoogleraar geschiedenis aan St. Mary's University in San Antonio, Texas.¹⁴ Hij beschrijft de spanning tussen de ervaring van etniciteit en ballingschap onder de Cubanen die vanaf 1960 de wijk namen naar de zuidoostelijke regio van de Verenigde Staten en vooral neerstreken in Miami en omgeving. Aanvankelijk hadden de meesten van hen de machtsovername van Fidel Castro met instemming begroet. Op Cuba had zich tijdens het bewind van diens voorganger Batista immers een sociaal geëngageerd katholicisme

12 Cf. J. T. FISHER, *Communion of Immigrants: A History of Catholics in America*, Oxford 2007;

13 Zo bijvoorbeeld: P. C. PHAN, *Vietnamese-American Catholics*, New York/Mahwah 2005; D. A. BADILLO, *Latinos and the New Immigrant Church*, Baltimore 2006; G. E. SCHULTZE,

Strangers in a Foreign Land: The Organizing of Catholic Latinos in the United States, Lanham 2007.

14 G. E. POYO, *Cuban Catholics in the United States, 1960-1980: Exile and Integration*, Notre Dame, Notre Dame University Press, 2007; 368 blz., \$ 32.-, ISBN 0 2680 3833 3.

ontwikkeld. Toen echter het communistische karakter van het Castro-bevind overduidelijk aan de dag trad, zodat kerkelijke instituties en initiatieven tegenwind begonnen te ondervinden, kozen enkele honderdduizenden voor een oversteek naar de States. Evenals immigranten uit Europa van vorige lichtingen zochten ze steun bij elkaar en droomden van een spoedige terugkeer, want ze rekenden op een interventie van de Verenigde Staten die het regime van Castro en de zijnen ten val zou brengen. Mede dankzij overheidssteun werden de meesten vrij snel economisch zelfstandig. Poyo onderkent dat de identiteit van de Cubanen slechts in geringe mate door het lidmaatschap van de kerk werd bepaald. Daar kwam nog de betrekkelijke complicatie bij dat Cubaanse katholieken door de ervaring in het moederland sterker gericht waren op lekenorganisaties dan op parochies, die in de Verenigde Staten nu juist de spil vormden van het kerkelijk leven. Hun katholieke socialisatie inspireerde de ballingen echter tot onderling hulpbetoon en initiatieven voor religieuze vormingsprogramma's. De beleving van de eigen devotionele traditie riep gevoelens van geborgenheid op in een samenleving die weliswaar sympathiseerde met deze vluchtelingen, maar hen toch niet voetstoots als gelijken aanvaardde. Hun intense betrokkenheid bij de Koude Oorlog, denkelijk mede een gevolg van hun vlucht, zou pas na jaren afzwakken. Sommige Cubanen weigerden voet op Cubaanse grond te zetten zolang Castro er de dienst uitmaakte, anderen waren in dat opzicht pragmatischer. Toen de hoop op een spoedige terugkeer steeds minder realistisch leek, werd er ook in toenemende mate contact gezocht met andere Spaanssprekende groepen zoals immigranten uit Costa Rica en Mexico. Inmiddels heeft de 'Hispanic community' zich een prominente plaats binnen de Noordamerikaanse kerk verworven.

De studie van Moyo is sterk evenementieel gericht, maar goed gedocumenteerd en maakt duidelijk hoe de collectieve vlucht en integratie het etnische identiteitsbesef hebben versterkt, en hoe op den duur de definitieve integratie van een uitzonderlijke categorie van immigranten haar beslag kreeg. Het gaat daarbij niet om een lineaire ontwikkeling, want sommige ontwikkelingen verliepen parallel maar vrijwel onafhankelijk van elkaar. Er waren immers wel degelijk terugslagen in het integratieproces en ook de politieke relatie tussen de Verenigde Staten en Cuba had zijn weerslag op de maatschappelijke plaatsbepaling van deze immigranten, die niet zoals andere immigrantenstromen de oversteek hadden gemaakt om er financieel beter van te worden, maar toch in menig opzicht dezelfde ervaringen opdeden.

Ontrafeling van mythen

Telkens krijgt de geschiedschrijving een impuls door onderzoekers die geen genoegen nemen met de dominante narratieven. Voor de geschiedschrijving van het Noordamerikaanse katholicisme zou *American Catholics in the Protestant Imagination* van Michael P. Carroll, die sociologie aan de universiteit

van Western Ontario doceert, weleens zo'n impuls kunnen zijn. Van zijn hand verschenen al verscheidene historische studies over katholieke vormen van volksreligiositeit.¹⁵ In deze studie neemt hij per hoofdstuk een courant element van het standaardnarratief van het Amerikaanseatholicisme, dat tot op de dag van vandaag doorwerkt in de handboeken en de populaire beeldvorming, op de korrel.¹⁶ Bij nadere beschouwing blijken immers allerlei vooronderstellingen omtrent de geschiedenis van het Amerikaanseatholicisme onvoldoende gegrond. Hij geeft, zoals hij zelf treffend zegt, antwoorden op nog niet gestelde vragen. Ook al lijkt hij hier en daar soms wat eenzijdig te redeneren, in elk geval dient de geschiedschrijving en de historische sociologie voortaan met zijn argumentatie rekening te houden. Zo stelt Carroll dat de Ieren die na de hongersnoden van de jaren 1840 massaal naar de Verenigde Staten vertrokken pas nadien een uitdrukkelijk katholieke identiteit hebben ontwikkeld. Voor de religieuze identiteit van Italiaanse immigranten waren lokale cultussen uit het vaderland minder belangrijk dan algemeen wordt verondersteld. Voorts is er weinig reden om aan te nemen dat de spreekwoordelijke katholieke Cajun, die in de achttiende eeuw vanuit Canada naar Louisiana trokken, naar de toenmalige normen voor vrome kerkleden mochten doorgaan. Ten slotte blijkt de historische vorm van het catholicisme van allen die het label 'Hispanics' wordt toegekend, zo veelvormig dat diverse gangbare aannames, met name omtrent het matriachale karakter ervan, de toets van de kritiek niet kunnen doorstaan.

Het laatste hoofdstuk van het boek is gewijd aan de reden waarom sommige mythen omtrent het Amerikaanse catholicisme, die zowel buiten als binnen de eigen kring breed gedragen worden, kennelijk zo hardnekkig zijn. Volgens Carroll ligt het aan de protestantse conceptualisering van de academische studie van religiositeit in de Verenigde Staten—een punt waarop ook de eerder genoemde Orsi heeft geattendeerd. Al tegen het einde van de negentiende eeuw tekende zich bij empirisch onderzoek de tendens af om vanuit een sociaal evolutionaire benadering een onderscheid te maken tussen volwassen religiositeit en primitieve religiositeit. Daarbij sloot de volwassen variant uitstekend aan bij de generieke geloofshouding die uitgedragen werd in de liberaal protestantse en maatschappelijk vooraanstaande denominaties. Het positief waarderend accent lag er bijvoorbeeld op zelfreflectie in plaats van overlevering of aanname op andermans gezag, hetgeen veeleer in de katholieke traditie past. Dit leidde er niet alleen toe dat het catholicisme als voorwerp van academisch onderzoek weinig kansen kreeg, maar ook dat generalisaties weinig verweer ondervonden. Zo hadden katho-

15 M. CARROLL, *Veiled Threats: The Logic of Popular Catholicism in Italy*, Baltimore 1996 en *The Penitent Brotherhood: Patriarchy and Hispano-Catholicism in New Mexico*, Baltimore 2002.

16 M. CARROLL, *American Catholics in the Protestant Imagination: Rethinking the Academic Study of Religion*, Baltimore, John Hopkins University Press, 2007; 219 blz., € 43,99, ISBN 978 0 8018 8683 6.

lieken naar de gangbare opvatting hun godsdienstige opstelling ontleend aan buitenlandse bronnen en ontbrak het hen aan de creativiteit er op Amerikaanse bodem een andere invulling aan te geven. De waardenschalen die godsdienstpsychologen hanteren, hanteren nog steeds een protestantse norm, aldus Carroll. Aan David Tracy (en Andrew Greeley) ontleent hij de stelling dat de dialectische benadering en de oriëntatie op transcendentie kenmerkend is voor de protestantse cultuur. Deze is in de empirische literatuur onverkort dominant, terwijl de analoge benadering en de oriëntatie op immanentie die typerend zou zijn voor de katholieke cultuur, er zelfs nauwelijks vermelding vindt.

Leken voor het voetlicht

Het laatste te bespreken boek betreft een algemeen overzicht van de ontwikkeling van het katholicisme in de Verenigde Staten vanuit het perspectief van de leken.¹⁷ James O'Toole is hoogleraar geschiedenis aan het Boston College en publiceerde in 2004 een bundel over religieuze praktijken in het Amerikaanse katholicisme van de voorbije eeuw.¹⁸ In zijn boek *Faithful* begint hij elk hoofdstuk met een individueel narratief van een katholiek met een kenmerkende religieuze biografie voor het bewuste tijdvak. O'Toole onderscheidt zes perioden. In de koloniale periode bracht het gebrek aan priesters met zich mee dat leken op het religieuze vlak noodgedwongen zelfverzorgend werden. Zij hanteerden catechismussen en gebedenboeken met evangelielezingen die afgestemd waren op het kerkelijk jaar en ook voorzagen in gewetensonderzoeken. Het devotieel patroon was gekleurd door het gedachtegoed van de Verlichting. De geestelijke autarkie van lokale katholieke gemeenschappen werkte een aanzienlijke sociale cohesie in de hand. In de daarop volgende periode die tot het midden van de eeuw duurde — O'Toole hanteert geen strikte periodisering — was de inbreng van leken in het lokale kerkbestuur opvallend. Wie zich als stichter van de parochie en sponsor van het kerkgebouw beschouwde, week niet snel voor klerikale druk. Op den duur werd die invloed teruggedrongen en verdween uit de kerk het democratisch element dat de Amerikaanse socio-politieke verhoudingen al zo vroeg typeerde. O'Toole kent aan de getalsmatige verhouding van priesters–leken (te) grote betekenis toe.

In de derde periode, de 'Immigrant Church', tekende zich een verschuiving af in het devotieel patroon dat ultramontaanse trekken gaat vertonen. In dat kader past ook de toegenomen betekenis van de paus als identificatiefiguur, die voorheen in het bewustzijn van de Amerikaanse leken

17 J. M. O'TOOLE, *The Faithful: A History of Catholics in America*, Cambridge MA, Harvard University Press, 2008; 376 blz., € 23,99, ISBN 978 0 674 0 2818 0.

18 *Habits of Devotion: Catholic Religious Practice in Twentieth-Century America*, ed. J.M. O'Toole, Ithaca/London 2004.

nauwelijks een rol speelde. In de volgende periode, waarvan O'Toole de aanvang rond 1920 situeert, kreeg het katholicisme een zelfbewust en activistisch karakter: 'the Church of Catholic Action'. Wanneer de hiërarchie een beroep deed op het kerkvolk om financieel bij te dragen aan de opbouw van katholieke instellingen en verenigingen, was de respons opmerkelijk positief. In maatschappelijk opzicht lieten katholieken nadrukkelijker van zich horen. Op het vlak van de geloofsbeleving is ogenschijnlijk, want uiterlijk, sprake van grote uniformiteit. Het Tweede Vaticaanse concilie is de centrale gebeurtenis voor de tweede helft van de twintigste eeuw. Voor de theologische achtergronden van de veranderingen bestond weinig belangstelling, maar ingrijpende liturgische veranderingen, die elkaar snel opvolgden, riepen bij leken uitgesproken reacties op. Uitspraken van het leergezag werden in brede kring kritischer beoordeeld. Het voorheen zo overzichtelijke kerkelijk domein werd het decor van polarisatie. Er ontstaan verschillende devotionele patronen. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de actuele ontwikkelingen, waarbij onvermijdelijk het drama van het seksueel misbruik ter sprake komt.

Het boek van O'Toole is vlot geschreven, goed gedocumenteerd en ook toegankelijk voor wie nauwelijks vertrouwd is met de gebruiken van de katholieke kerk. De pretentie als historicus vooral naar de ervaringen van leken te luisteren, met de impliciete veronderstelling dat de hiërarchie dat ook behoort te doen, maakt het boek echter niet helemaal waar. Het is voor mij ook de vraag of dat hier wel kan, want bij een dergelijk ruim historisch overzicht voor een groter publiek kunnen allerlei institutionele ontwikkelingen niet onbesproken blijven. In dit verband vraag ik me trouwens ook af of wel recht gedaan wordt aan de religieuze creativiteit van de Amerikaanse leek, die in dit boek toch vooral gestuurd lijkt te worden door de geestelijkheid. De hiervoor besproken studies wekken stellig een andere indruk. Gezien de tendens in de recente historiografie, recht te doen aan de pluriformiteit van de Noord Amerikaanse samenleving en kerk, is het verder opmerkelijk dat O'Toole vooral de Amerikaanse katholieken met een Europese achtergrond op het oog heeft. Dat maakt het beeld weliswaar iets overzichtelijker, maar het blijft een eenzijdig perspectief. De ervaringen van de Hispanics, feitelijk de oudste groep in de Noord Amerikaanse kerk, stelt hij bijvoorbeeld pas in de recente decennia aan de orde.

Uiteraard representeren deze vijf boeken niet alle tendensen in de recente geschiedschrijving. Zo is er in de laatste jaren bijvoorbeeld meer belangstelling voor de intellectuele geschiedenis van de Amerikaanse katholieken, een betrekkelijk nieuw aandachtsveld.¹⁹ Het fenomeen van het antipapisme, dat

19 Cf. T. E. WOODS JR., *The Church Confronts Modernity: Catholic Intellectuals and the Progressive Era*, New York 2007; C. E. CURRAN,

Catholic Moral Theology in the United States, Washington DC 2008.

vooral de nieuwe immigranten trof, wordt tegenwoordig niet langer uitsluitend vanuit een apologetisch perspectief gethematiseerd.²⁰ En er verschijnen nog steeds studies over hun historische positie in het politieke veld.²¹ Bovendien is er een opmerkelijke belangstelling voor de ontwikkeling van het katholicisme in een bepaalde regio of stad.²² Duidelijk is in elk geval dat de historici van het katholicisme in de Verenigde Staten tegenwoordig vaker uiteenlopende en elkaar tegensprekende stemmen aanhalen. Onvermijdelijk wordt het traditionele beeld van het katholicisme als een monolithische denominatie (en tegenbeeld van het organisatorisch vergruisde protestantisme) uitgehold. Tevens komen de klassieke narratieven op losse schroeven te staan. Opvallend en weldadig is het vermogen van talrijke Amerikaanse auteurs om complexe methodologische kwesties zonder veel gewichtigheid uiteen te zetten. Wat de aandacht blijft opeisen is de relatie tussen katholiciteit en dominante Noordamerikaanse identiteit. De aandacht voor normatieve teksten spitst zich nadrukkelijk toe op de receptie ervan en er wordt creatiever gezocht naar geschikte bronnen. Zo komt allengs het katholicisme van alledag beter voor het voetlicht en wordt de differentiatie in regio, etnische bepaaldheid, sociale laag en gender onderkend.

GIAN ACKERMANS, in 1963 geboren te Vijlen bij Vaals, studeerde geschiedenis, theologie en kerkelijk recht in Nijmegen, Tilburg en Münster. Hij promoveerde te Nijmegen als historicus op het proefschrift *Herders en Huurlingen: Bisschoppen en priesters in de Republiek (1663–1705)* (Amsterdam 2003). Sinds 1997 doceert hij kerkgeschiedenis / geschiedenis van het christendom aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. In 1994 publiceerde hij *Vereeniging van Vrouwen: Franciscanessen van Heythuysen in Nederland 1900–1975*. Met Marit Monteiro redigeerde hij de bundel *Mannen Gods: Clericale identiteit in verandering* (Hilversum 2007). Zijn huisadres is: Duivengas 10, 6511 TD Nijmegen; e-mail: g.ackermans@rs.ru.nl.

20 Cf. P. JENKINS, *The New Anti-Catholicism: The Last Acceptable Prejudice*, Oxford 2004; J. NORDSTROM, *Danger on the Doorstep: Anti-Catholicism and American Print Culture in the Progressive Era*, Notre Dame 2006; R. K. SMITH, *Gothic Arches, Latin Crosses: Anti-Catholicism and American Church Design in the Nineteenth Century*, Chapel Hill 2006.

21 Cf. J. ROSSI, *Uncharted Territory: The American Catholic Church at the United*

Nations, Washington DC 2006; S. CASEY, *The Making of a Catholic President: Kennedy vs. Nixon 1960*, Oxford 2009.

22 Cf. R. JULIANI, *Priest, Parish and People: Saving the Faith in Philadelphia's 'Little Italy'*, Notre Dame 2006; J. BONNER, *The Road to Renewal: Victor Joseph Reed and Oklahoma Catholicism (1905-1971)*, Washington DC 2007; S. M. AVELLA, *Sacramento and the Catholic Church: Shaping a Capital City*, Las Vegas 2008.